

SAAVUTETTAVA OPASTUS

Liikkumis- ja toimimiseesteiset kävijät opastetuilla kierroksilla

Ohjeet koonnut Selma Green (2000). Sari Salovaara ja Elina Pylsy päivittäneet (2008). Anna-Maria Wiljasen päivitys (2009).

Kulttuuria kaikille
Kultur för alla
Culture for All

Kulttuuria kaikille -palvelu
Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS
Valtion taidemuseo Kaivokatu 2, 00100 Helsinki

Sisällys

Yleisiä ohjeita.....	3
Opastuksen sisältö	4
Selkokieli.....	5
Ääniympäristö ja oppaan äänenkäyttö	6
Opastetulla kierroksella liikkuminen	8
Näkövammaisopastus.....	8
Teosten kuvailu.....	10
Kirjallisuutta	12
Yhteystietoja	13

Hyvä näyttely tarjoaa tietoa ja elämyksiä monenlaisille yleisöille. Seuraavat ohjeet ja vinkit on tarkoitettu tukemaan oppaita valmistautumaan erilaisten kävijöiden tarpeisiin. Oppaan avoin suhtautuminen ja muuntautumiskyky edesauttavat saavutettavan opastuksen luomisessa.

Yleisiä ohjeita

Museokierroksen tulisi olla sellainen, että se tarjoaa elämyksellisen kokemuksen, joka houkuttelee ja aktivoi museokävijöitä osallistumaan kierrokseen ja omaksumaan ja kokemaan tietoa omalla tavallaan. Tämä vaatii usein tavallista enemmän aikaa. Tämän takia opastukseen on usein hyvä liittää havainnollistavaa aineistoa. Tämän tekstin tavoitteena on listata erilaisia seikkoja, jotka vaikuttavat opastuksen seuraamiseen ja ymmärtämiseen ja joiden avulla opastuksesta voidaan tehdä saavutettava.

Monet ohjeista koskevat useita kävijäryhmiä. Museokävijöiden joukossa voi olla henkilöitä, joiden oppimis- tai keskittymisvaikeudet saattavat liittyä johonkin vammaan tai sairauteen. Toisaalta iän karttuessa voi ilmetä toimimis- ja liikkumiskyvyn vähenemistä, näkö- tai kuuloaistin heikentymistä, liikkumisvaikeuksia sekä vaikeutta muistaa uusia asioita. Reaktionopeuden lasku tulisi huomioida niin opastuksen sisällössä kuin liikkumisessakin.

Opas puhuu museokävijöille henkilökohtaisesti, joskin puhetapa voi vaihdella. Vammaiselle kävijälle puhutaan aina suoraan, myös silloin, kun mukana on avustaja tai tulkki. Jos kierrokselle osallistuu vammaisen museokävijä, hänen mukanaoloon ei tule korostaa. Opas voi toki kysyä, onko kävijällä erikoistoivomuksia. On tärkeää, että opas saa etukäteistietoa opastettavan ryhmän mahdollisista erityistarpeista ja toivomuksista. Näin hän voi suunnitella opastuskierroksen jo etukäteen, jotta voidaan välttää esim. ahtaita käytäviä ja huonoakustisia saleja.

Opastuksen sisältö

Opastuksen sisällön tulisi olla kaikkien museokävijöiden ymmärrettävissä. Tavallisen opastuksen ymmärtäminen on joskus kävijöille vaikeaa erityisesti tilanteissa, joissa puhutun kielen tai uuden tiedon ymmärtämisen vaikeus saattaa johtua vammasta tai sairaudesta. Joillakin ihmisillä on myös vammaisuuteen liittymättömiä oppimisvaikeuksia. On tärkeää huomioida, että kaikilla kehitysvammaisilla tai pyörätuolilla liikkuvilla ihmisillä ei suinkaan ole vaikeuksia ymmärtää tavanomaista kieltä.

Oppaan tulee ehdottomasti saada jo etukäteen tietoa opastettavasta ryhmästä sekä sen mahdollisista erityistoiveista. Tämä koskee erityisesti sellaisia koululaisryhmiä, joiden oppilaat ovat eri tavoin vammaisia. On tärkeää että opettaja antaa mahdollisimman paljon tietoa jo opastusvarausta tehdessään. Näin tieto välittyy opasvarauksesta hyvissä ajoin oppaalle.

Ryhmän koko voi olla tavallista pienempi. Tällöin opas voi antaa aikaa yksittäisille kävijöille, vastata kysymyksiin ja selittää vaikeita käsitteitä. Moniaistinen, useampaa kuin yhtä aistia käyttävä tarkastelu on useimmille ihmisille paras tapa oppia ja eläytyä teoksiin. Mitä monimutkaisempi asia, sitä useammalla tavalla se pitäisi selittää (sanoin, kuvin ja esimerkein).

Opastettu kierros voi olla tavallista lyhytkestoisempi. On parempi että opas keskittyy monen teoksen asemesta vain muutaman teoksen lähempään tarkasteluun, jolloin myös opaskierrokselle osallistuvat saavat enemmän tietoa. Opas voi tarvittaessa hidastaa opaskierroksen tahtia.

Olisi hyvä jos opastettava ryhmä voisi liikkua sellaisissa tiloissa, joissa on mahdollisimman vähän häiriötekijöitä. Opasvarauksen rooli on tässä tärkeä. Opasvaraaja voi varata ryhmälle opastuksen hiljaisempaan aikaan, mikäli mahdollista. Tämä voi olla vaikeaa, sillä kaikilla kävijöillä on oikeus tutustua museon keskeisimpiin teoksiin.

Oppaan tulee kannustaa museokävijöitä aktiivisuuteen ja kysymyksien esittämiseen. Kysyjille täytyy antaa aikaa, sillä kysyjällä voi olla vaikeuksia kielen ymmärtämisessä tai tuottamisessa. Jos opas ei saa selvää kysymyksestä, kuule tai ymmärrä, tämä täytyy kertoa kysyjälle. Opas ei saa teeskennellä kuulleensa. Mikäli aikaa kuluu paljon, asiaan voi pyytää palaamaan kierroksen jälkeen.

Ennen kuin opas aloittaa esityksensä, hänen täytyy varmistua siitä että *koko ryhmä on kuunteluvalmiudessa*. On vaikeaa tarttua aiheeseen, mikäli puhe on jo alkanut. Monilla ihmisillä on vaikeuksia vaihtaa huomion kohdetta nopeasti. Tilannetta helpottaakseen opas kertoo jo etukäteen, mihin huoneeseen ja minkä teoksen ääreen hän siirtyy

seuraavaksi. Näin varmistetaan myös se, että museokävijät tietävät mistä teoksesta opas puhuu.

Jos kierroksella joku käyttäytyy häiritsevästi, tulisi oppaan mahdollisimman nopeasti huomauttaa asiasta. Museokävijälle täytyy ilmaista selkeästi, että hänen täytyy joko lopettaa häiritsevä käytös tai poistua kierrokselta. Mikäli kyseessä on koululuokan oppilas, opas voi pyytää opettajaa puuttumaan asiaan.

Selkokieli

Selkokieli on kieltä, joka on selkeämpää ja helpommin ymmärrettävissä kuin tavallinen yleiskieli. Selkokielen kohderyhmiä ovat jotkin vammaisryhmät, henkilöt joilla on luki- ja kirjoittamisvaikeuksia, osa vanhuksista sekä monet suomea vieraana kielenä opiskelevat. Kielen ymmärtämiseen vaikuttavat lyhytkestoisen muistin kapasiteetti sekä aiemmat tiedot ja kokemukset.

Selkokielen tärkeimpiä ominaisuuksia on *sisällön konkreettisuus*. Usein monimutkaiset asiat edellyttävät yksinkertaistamista. Puhuessa toisto on keskeistä. Museokävijöiden tulisi voida osallistua, kysyä ja kommentoida, jolloin vaikeat asiat ja käsitteet muuttuvat tutummiksi. Ymmärtämistä voi tukea esimerkeillä ja eläytymällä, esimerkiksi jäljittelemällä taideteosten ihmishahmojen asentoja tai ilmeitä. Esiteltävä tieto tulisi liittää tuttuihin tai totuttuihin aiheisiin. Tuttuja aiheita ovat arkielämän tapahtumat tai juhlat, luontoaiheet, ihmissuhteet ja tunteet, harrastukset, vaatteet jne.

Puhuessa on hyvä käyttää äänenpainoja. Sanojen merkityksen tajuaminen ei kuitenkaan saisi olla kiinni kasvonilmeistä tai äänensävyistä – mikäli kuuliija keskittyy ymmärtämään sanojen merkityksen, saattavat muut viestit jäädä huomaamatta.

On tärkeää, että opas puhuu selkeästi, loogisesti ja riittävän hitaasti. Puhetahtia voidaan hidastaa tarvittaessa. Selkokielessä käytetään lyhyitä, selkeitä lauseita ja vältetään monimutkaisia sivulauseita ja lauseenvastikkeita. Kieli ei kuitenkaan saa olla lapsellista. Puhuessa esitetään vain yksi asia kerrallaan ja lopuksi tehdään yhteenveto. Puhe tulee tauottaa lyhyempiin kokonaisuuksiin, ja sama asia toistaa usein eri tavoin. Kertaaminen auttaa omaksumaan uutta tietoa ja muistamaan jo opittua.

Puhuttaessa analysoidaan, vertaillaan ja selitetään. Nykypäivä ja arkielämä ovat hyviä vertailukohtia. Asiat kannattaa esittää yksityisestä yleiseen – esitellä esimerkiksi ensin 2-3 tietyn tyyli-suunnan tai taiteilijan teosta, ja selittää tyylin yleispiirteitä vasta sitten.

Vaikeat käsitteet ja sanat tulee selittää huolellisesti. Erityissanasto ja uudet sanat tulisi esitellä, mainita erikseen ja liittää tuttuun sanastoon. Myös puhekielen- ja murre-sanat ovat vaikeita ymmärtää. Jos abstrakteja käsitteitä käytetään, ne kannattaa liittää konkreettisiin, tuttuihin esimerkkeihin. Kielikuvia pitää varoa, koska ne voidaan käsittää

liian kirjaimellisesti, samoin on vältettävä sanoja, joilla on kaksoismerkitys. Ajanjaksot ja historialliset käsitteet saattavat olla vaikeita ymmärtää. Ne täytyy selittää huolellisesti ja nykyhetkeen verraten. Monet maantieteelliset nimet voivat olla vaikeita ymmärtää, samoin isot luvut ja mittayksiköt. Myös suuntaan liittyvät käsitteet tai ohjeet voivat olla vaikeita: ne tulee kertoa yksiselitteisesti ja yleisön näkökulmasta (esim. edessä, vasemmalla).

Kun kuvaillaan jonkin kuulijoille ennalta tuntemattoman prosessin kulkua, kannattaa edetä yksi vaihe kerrallaan. Prosessin kulku selitetään niin, ettei muistettavaksi tule liian montaa vaihetta samalla kertaa.

Ääniympäristö ja oppaan äänenkäyttö

Opastuksen ääniympäristöä arvioitaessa tulee ottaa huomioon erityisesti sekä kuulovammaiset kävijät että näkövammaiset, jotka liikkuvat paljolti myös kuuloaistinsa turvin. Opas voi pyrkiä liikkumaan museon hiljaisemmilla alueilla. Kahden tai useamman ryhmän oleskelua samassa tilassa tulisi välttää. Oppaan tulee arvioida myös tilan ominaisuuksia, esimerkiksi kaikua, puhuessaan. Taustahäly häiritsee kaikkia kävijöitä. Mikäli kävijällä on kuulo- tai keskittymisvaikeuksia tai muusta syystä vaikeuksia ymmärtää kuulemaansa, ylimääräiset äänet tai virikkeet pahentavat tilannetta.

Kuulovaikeudet vaihtelevat täydellisestä kuuroudesta vaikeuteen erottaa joitakin (esim. hyvin korkeita) ääniä. Kuulovammaisille ihmisille kommunikaatiossa ovat tärkeitä visuaaliset vihjeet. Täysin kuurot henkilöt kommunikoivat yleensä viittomakielellä tai viitotulla puheella. Syntymästään saakka kuuroille viittomakieli on heidän äidinkieltänsä, ja suomi tai ruotsi vasta toinen kieli, joka on opittu kirjallisen viestinnän perusteella. Kommunikaatio kuulevien kanssa on usein riippuvaista kirjoitetuista viesteistä. Tärkeitä ovat myös eleet ja kasvojen ilmeet sekä huulioluku.

Huonokuuloiset ihmiset saattavat käyttää apuvälineenään kuulokojetta. Joskus kävijä ilmoittaa olevansa huonokuuloinen, jolloin opas voi tiedustella tavoista tai apuvälineistä, jotka auttavat opastustilanteessa. Kaikki eivät kuitenkaan kerro huonokuuloisuudestaan. Opastuksella kävijä saattaa tulla aina eturiviin, tarkkailla erityisen huolellisesti oppaan kasvoja, pyytää usein toistamaan juuri sanottua tai toistaa jo esitettyjä kysymyksiä. Tuolloin opastusta voi sopeuttaa hänen tarpeisiinsa. Oppaan tulisi puhua selkeästi, normaalilla äänellä ja hieman tavallista hitaammin. Ääntä kannattaa korottaa vain pyydettyäessä.

Esimerkiksi Ateneumin taidemuseo ja Nykytaiteen museo Kiasma tarjoavat apuvälineinä ääntä vahvistavia kuulokkeita tai kuulolaitteen kanssa toimivia, kannettavia induktiosilmukoita. Nämä on tarkoitettu kenelle tahansa kävijälle

helpottamaan oppaan puheen seuraamista. Oppaat ovat tutustuneet edellä mainittujen laitteiden käyttöön jo etukäteen ja tarjoavat niitä opastettavan ryhmän käyttöön.

Kävijällä saattaa olla mukanaan viittomakielen tai viitotun puheen tulkki. Opas huolehtii siitä, että tulkki pääsee ryhmän eteen, esiteltävän teoksen viereen. Teoksen on hyvä olla oppaan ja tulkin välissä. Kuulovammaisen kävijän pitäisi nähdä sekä opas, tulkki että teos.

Opas voi eri tavoin helpottaa tulkin työtä. Tulkkaaminen ei ole mahdollista, mikäli opas puhuu kävellessään. Tulkin editse ei saa kävellä hänen tulkatessaan. Tulkin työtä voi helpottaa sanomalla hitaasti uudet, vaikeat sanat tai nimet ja tieteelliset termit. Vieraskieliset nimet kannattaa tavata. Oppaan ei kuitenkaan tarvitse esitellä tulkkia eikä viitata häneen puhuessaan. On tärkeää puhua suoraan kuulovammaiselle kävijälle. Mikäli opastus tulkataan, tarvitaan teosten tarkasteluun tavallista enemmän aikaa. Kävijät katselevat todennäköisesti ensin opasta tai tulkkia ja siirtävät vasta sitten katseensa teokseen. Koska puhujaa ja teosta ei voi katsoa samaan aikaan, pitäisi oppaan välttää sanomasta ”tämä”, ”tuo” jne. viitatessaan teokseen.

Onnistunut *huulioluku* edellyttää sitä, että puhujan kasvot ovat selkeästi näkyvillä ja hyvin valaistut eikä niille muodostu teräviä varjoja. Puhujan tulee olla riittävän lähellä ryhmää ja hänen kasvonilmeidensä selkeitä. Huulioluku edellyttää yleensä myös sitä, että aihe ja sanasto ovat tuttuja, koska lähisanoja voi olla vaikeaa erottaa toisistaan. Vaikeat termit ja käsitteet pitää selittää ja tärkeät asiat toistaa. Oppaan kasvojen tulisi olla koko ajan ryhmään päin. Jos opas kääntyy näyttämään teoksesta jotakin tai kääntää selkensä, tulisi puhuminen lopettaa siksi aikaa. Oppaan tehtävä on myös huolehtia siitä, ettei ryhmä joudu kääntymään selin oppaaseen puheen ajaksi. Kädet tai hiukset eivät saa kasvojen edessä estää huuliolukua.

Opas voi tukea kuulovammaisia kävijöitä osallistumaan kierrokseen toistamalla sekä yleisön esittämät kysymykset että vastaukset niihin ja osoittamalla puhujan. Mikäli opas ei ymmärrä kysymystä tai saa siitä selvää, kysyjää voi pyytää kirjoittamaan kysymyksensä paperille.

Kuulovammaisille suunnitellulla kierroksella tulee huolehtia siitä, että valaistus on aina riittävä. Viittomakieli ja huulioluku edellyttävät hyvää valaistusta. Valaistus ei saa olla liian hämärä, mutta ei myöskään liian kirkas tai häikäisevä. Oppaan tulisi valita oma paikkansa siten, että hänen kasvonsa ovat valoa kohti. Ikkunan tai valaistun teosvitriinin edessä seisova opas muodostaa siluettikuvan, jolloin kasvoja on mahdotonta nähdä.

Opastetulla kierroksella liikkuminen

Liikuntavammaisia kävijöitä opastettaessa tulee ottaa huomioon *reitin esteettömyys*. Liikuntavammaisia voivat olla esimerkiksi kehitys- tai cp-vammaiset, vanhukset sekä henkilöt, joilla on erilaisia tuki- ja liikuntaelinten sairauksia tai vammoja. Monilla liikuntavammaisilla on liikkumisen apuvälineitä, kuten kyynärsauvat tai pyörätuoli.

Liikkumisen esteitä ovat ennen kaikkea tasoerot ja portaat, mutta myös monimutkaiset, pitkät tai ahtaat kulkureitit. Museokävijöille tulee aina neuvoa hissien tai luiskien sijainti. Opastettaessa on tärkeää muistaa, että lapsen, lyhytkasvuisen tai pyörätuolia käyttävän kävijän näkökenttä saattaa jäädä suppeammaksi kuin seisovan ihmisen. Esimerkiksi korkeilla jalustoilla sijaitsevia teoksia on vaikea nähdä. Apuvälinein liikkuminen hidastaa kulkua.

Kierroksella kannattaa välttää edestakaisin liikkumista. Mikäli esim. portaat tai muu liikkumisen este katkaisevat kierroksen, liikkumisesteiselle kävijälle pitää neuvoa kulkureittiä ja kertoa, missä ryhmä kokoontuu. Kierroksen kuluessa on hyvä mainita levähdyspaikoista. Esiteltävien teosten välillä kannattaa varata tavallista enemmän aikaa sekä teosten tarkasteluun että eteenpäin siirtymiseen.

Opas valitsee opastukseen sopivat teokset. Väliin jääneistä teoksista tai teoskokonaisuuksista voi kertoa kävijöille ja kehottaa kiinnostuksen mukaan tutustumaan niihin omin päin opastuksen jälkeen.

Näkövammaisopastus

Opastus ja apuvälineet. Näkövammaisen voi kärsiä näkökentän rajoittuneisuudesta, vain harvat ovat täysin sokeita. Monilla näkövammaisilla on erilaisia näkemisen apuvälineitä, kuten erikoislasit ja liikkumisen apuna valkoinen keppi tai opaskoira. Joskus kävijän mukana on näkevä avustaja.

Näkövammaiset kävijät saattavat tarvita ohjausta liikkuessaan tuntemattomassa paikassa. Näkö- tai liikuntavammaista opastetaan tarjoamalla oma käsivarsi liikkumisen tueksi. Huomion voi kiinnittää kevyesti koskettamalla. Opastusreitin tulisi olla selkeä ja esteetön, mahdollisista liikkumisen esteistä täytyy kertoa. Opas huolehtii siitä, että ryhmä pääsee liikkumaan vaivattomasti ja vaarattomasti.

Oppaan on tärkeää esitellä itsensä ja kiinnittää näkövammaisen kävijän huomio itseensä. Opastetun kierroksen alussa on tärkeää kuvailla museorakennusta, sen pohjakaavaa ja tärkeimpiä piirteitä sekä ryhmän sijaintia orientoitumisen helpottamiseksi.

Ääniympäristö on tärkeä näkövammaisille. He ovat liikkueessaan riippuvaisia erityisesti kuuloaistista. Oppaan puheen kuuleminen voi olla vaikeaa, kun kuuloa ei voi täydentää näköhavainnolla. Ääntävahvistavat kuulokkeet ovat avuksi myös näkövammaisille suunnatuilla opastuksilla.

Näkövammaiset ovat usein riippuvaisia äänenpaineista saadakseen tietoa, jonka näkevät saavat kasvonilmeistä. Oppaan kannattaa pitää äänensä mahdollisimman vaihtelevana ja elävänä ja vaihdella myös puheen tahtia. Yleisluonteinen tieto voidaan esitellä kohtalaisen nopeasti, yksityiskohtaiseen kuvailuun tai muuhun monimutkaiseen selitykseen kannattaa käyttää enemmän aikaa.

Sanojen tarkka määrittely on erittäin tärkeää. Oppaan tulee puhua yksiselitteisesti ja muistaa, että erilaiset viittaukset tai kielikuvat saattavat jäädä käsittämättömiksi. Kannattaa muistaa myös se, etteivät näkövammaiset kävijät välttämättä tunne kovin hyvin taiteen terminologiaa tai käsitteistöä (esim. perspektiivi, keskuspieni, kultainen leikkaus, kuvataso, etuala – taka-ala). Näkövammaisen ihminen ei aina tunne vertailukohtia, joilla viitataan visuaalisiin ilmiöihin. Oppaan tulee varmistautua siitä, että käytetyt sanat ja käsitteet ymmärretään. Muuten opas voi puhua aivan tavallisesti; esimerkiksi sanat 'katsoa' ja 'nähdä' kuuluvat myös näkövammaisen sanavarastoon.

Teosten valinta. Näkövammaisella museokävijällä on samanlainen oikeus tutustua museon keskeisiin teoksiin ja esineisiin kuin kaikilla muillakin kävijöillä. Jotkin teokset soveltuvat kuitenkin toisia paremmin kuvailtaviksi. Kierrokseen on hyvä sisällyttää kosketeltavia esineitä. Tarkista etukäteen mihin teoksiin voi koskea ja tarvitaanko koskettelua varten ohuet käsineet. Mikäli opastusta seuraa vain yksi tai muutama näkövammaisen kävijä, opas voi kysyä, haluavatko he koskettaa teoksia, joihin näkevät eivät saa koskea. Erottelun syy on hyvä kertoa myös muulle ryhmälle. Koko kierroksen ei tarvitse perustua kosketettaville teoksille.

Oppaan tulee ohjata ja tukea teoksen tutkimista koskettamalla. Museokävijää voi rohkaista tutkimaan teosta molemmin käsin, ei vain sormenpäillä. Oppaan ei kannata kertoa asioita, jotka selviävät koskettamalla. Koskettelemalla tutkiminen vie enemmän aikaa kuin katsominen, mikä tulee huomioida opastusta suunniteltaessa.

Erityisesti näkövammaisille suunnatulla opastetulla kierroksella esiteltäviä kohteita valittaessa on tärkeää ottaa huomioon myös valaistusolosuhteet: liiallisen hämäryyden lisäksi myös häikäisevä kirkkaus tai voimakkaat varjot ovat häiritseviä.

Opas voi mahdollisuuksien mukaan käyttää myös lisämateriaalia kierroksillaan. Museoiden keskeisistä maalauksista voi valmistaa reliefimalleja tai kohopintaisia ääriivakuvia tai valokuvasuurenoksia, esineistä pienoismalleja ja muita apuvälineitä, jotka hyödyttävät kaikkia museokävijöitä. Opas voi myös suositella pistekirjoituksella ilmestyneitä kirjoja tai äänitteitä.

Teosten kuvailu

Koskeminen on suorin ja nopein tapa näkövammaisille tutustua teoksiin. Onnistunut kuvailu saattaa kuitenkin täydentää ja osaltaan korvata koskettelua. On hyvä, jos teoksia pääsee katsomaan hyvin läheltä. Onnistuneessa kuvailussa on tärkeää puhenopeus ja tiedon määrä. Näkövammaiselle kävijälle täytyy välittää tietoa, jonka muut saavat katsomalla, ja jonka aivot käsittävät automaattisesti. Sanallisen kuvailun kuunteleminen saattaa olla hyvin väsyttävää ja yksitoikkoistakin.

Kuvailu kannattaa aloittaa kysymällä näkövammaiselta kävijältä, miten paljon hän näkee esineestä, maalauksesta, veistoksesta tai tilasta ja kuinka paljon kuvailua hän kaipaa. Teoksesta voi osoittaa tiettyjä piirteitä tai yksityiskohtia ja kysyä, erottaako kävijä ne. Kuvailtaessa käytetään selkeää yleiskieltä. Oppaan kannattaa kysyä, antaako hän riittävästi tietoa ja kuvaileeko riittävän tarkasti (tai liikaa).

Seuraavat ohjeet on kirjoitettu taideteosten kuvailuun. Esineitä kuvailtaessa pätevät kuitenkin samat perussäännöt.

Kuvailu etenee yleisestä yksityiskohtaisempaan; ensin esitellään tila yleisemmin, sitten yksittäiset esineet tai esineryhmät. Oppaan pitäisi liittää esittelemänsä esineet ja teokset näyttelyn yleiseen kontekstiin ja perustella, miksi valitsee juuri tietyt esiteltäviksi. On hyvä myös vertailla teoksia, taiteilijoita ja tyylejä toisiinsa. Mikäli mahdollista, opas voi eteenpäin siirryttäessä kuvailla, minkälaisen kohteiden ohitse kuljetaan.

Opastus aloitetaan teoksen nimilapun tiedoista: mainitaan taideteoksen nimi ja taiteilija sekä teoksen aihe. Taiteilijan kansallisuus, teoksen valmistumisvuosi, materiaali jateknikka sekä koko ovat olennaisia tietoja. On tärkeää suhteuttaa teoksen koko johonkin yleiseen tai kävijälle tuttuun asiaan ja verrata muihin teoksiin (esim. poikkeuksellisen kookas tai pienikokoinen). Teoksen kuvailun tulisi liikkua tutuissa käsitteissä, hyviä vertailukohtia ovat esim. kävijän oma pituus tai arkielämän esineet. Taiteilijan käyttämä teko- tai työskentelytapa ovat merkityksellisiä.

Tärkeää on mainita aluksi myös teoksen *yleinen konteksti*: tyyli ja aikakausi sekä historiallinen tilanne. Samalla kerrotaan myös se, miksi teos on valittu esiteltäväksi; teoksen merkitys kuuluu perustietoihin.

Teoksen esittelyn ja taustatietojen jälkeen tulee *yleisen kuvailun vaihe*.

Yleiskatsaukseen kuuluu kokonaisuuden esittely, aihe, taideteoksen muoto ja väri sekä sommittelun keskeisimmät elementit. Teoksen tunnelma ja siihen mahdollisesti liitettävät tunteet sekä aiheen suhde teoksen nimeen ovat tärkeitä. Heti aluksi kannattaa myös mainita keskeiset ihmishahmot ja heidän keskinäiset suhteensa (liike, katse, asento). Pääasiallinen väritysikin on hyvä mainita kuvailun alussa. Monet näkökykynsä menettäneet muistavat värit visuaalisina elementteinä. Maalauksissa myös pintavaikutelma on tärkeä.

Tavoitteena on luoda museokävijän mieleen kuva teoksesta. Kuvailussa tulee rohkaista kuuntelijoita tavoittamaan teokset mahdollisimman monella aistilla. Mikäli teokseen koskeminen ei ole mahdollista, opas voi kuvailla teosta niin, että kävijät voivat verrata sitä aikaisemmin kokemaansa. Opas voi selostaa aistein koettavat elementit teoksessa, esimerkiksi äänet, sään, tunnelman, materiaalintunnon jne.

Yleisen selostuksen jälkeen tietoa täydennetään yksityiskohtilla. Yksityiskohtien ja yksittäisten elementtien suhde kokonaisuuteen on tärkeä. Teos kartoitetaan järjestelmällisesti kokonaisuutena. Yksi keino kertoa esim. esineiden tai henkilöhahmojen sijainnista toisiinsa nähden on käyttää apuna kellotaulun numeroiden sijaintia. Teoksen voi myös jakaa osioihin, esimerkiksi kaistoihin ylhäältä alas, ja kuvailla kaiken, mikä kuhunkin kenttään osuu. Kuvallinen jakaminen osiin saattaa olla hyvä keino myös ohjattaessa näkövammaista kävijää koskemaan teokseen.

Teoksen kuvailussa on hyvä erottaa selkeästi oikea ja vasen toisistaan, koska teosta katsotaan peilikuvana – on kerrottava, onko suunta katsottu teoksen vai katsojan näkökulmasta.

Vertailu tuttuihin esineisiin ja asioihin tekee ilmiöt konkreettisemmiksi. Käsitteelliset asiat on hyvä selittää vertauksina. Esimerkiksi valon ja varjon vaihtelua maalauksessa voi verrata aurinkoiseen päivään. Aurinko lämmittää vain osaa vartalosta: lämmön tuntevat osat ovat valossa, muut varjossa. Kubistista teosta voi verrata särkyneeseen ja uudelleen koottuun esineeseen.

Teoksen henkilöhahmoja saattaa olla helpompi ymmärtää *jäljittelemällä*. Asennot ja ilmeet voi selostaa näkövammaiselle kävijälle ja rohkaista häntä kokeilemaan itse. Tämän jälkeen voi kuvailla tilannetta, teoksen ihmisten toimintaa ja aikomuksia tai liittää ihmiset tarinaan. Henkilöiden ulkonäkö ja ruumiinrakenne ovat nekin merkittäviä. Museokävijöille mahdollisesti vieraat esineet pitää kuvailla tarkasti: mainita historiallinen tausta, esineen käyttötarkoitus, materiaali sekä valmistusajankohta. Esineen ulkonäkö on sekin tärkeä.

Ohjeet koonnut Selma Green (2000). Sari Salovaara ja Elina Pylsy päivittäneet (2008). Anna-Maria Wiljasen päivitys (2009).

Kirjallisuutta

Avoimet ovet / *Open Doors, Making Exhibitions and Cultural Venues Accessible 2007*.
Dvd-muotoinen opas kulttuuritoimijoille, tuotettu osana kansainvälistä Museoviraston
koordinoimaa ACCU-projektia. Tuotanto Valtion taidemuseo.

Dean, David, 1994: *Museum Exhibition. Theory and Practice*. Routledge

Dodd, Jocelyn – Sandell, Richard, 1998: *Building Bridges. Guidance for museums and galleries on developing new audiences*. Museums & Galleries Commission

Earnscliffe, Jayne, 1992: *In through the front door. Disabled people and the visual arts. Examples of good practice*. Arts Council of Great Britain

Esteetön rakennus ja ympäristö. Suunnitteluopas. 2007. Rakennustietosäätiö

Hansson, Anna, 1992: *Känna, lyssna, lära / Breaking through the glass*. Nordiska museet

Koivu, Heli, 2000: *Kaikenkuuloisille! Kuulovammaisten huomioon ottaminen tilojen ja toimintojen suunnittelussa*. Kuulonhuoltoliitto

Kättä pidempää – opas asiakaspalvelun saavutettavuuteen. 2007. Toim. Mikko Teräsvirta. Museovirasto.

Könkkölä, Maija, 1997: *Ongelma vai haaste? Julkisten rakennusten liikkumisesteiden poistaminen*. Invalidiliitto

Majewski, Janice, 1993: *Part of Your General Public is Disabled. A Handbook for Guides in Museums, Zoos, and Historic Houses*. Smithsonian Institution

McGinnis, Rebecca – Marcus Weisen, 1994: *Guidelines for Describing Museum Objects and Paintings to Blind and Partially Sighted People*. Royal National Institute for the Blind

Nolan, Gail, 1997: *Designing Exhibitions to Include People with Disabilities. A Practical Guide*. The National Museum of Scotland

Selkokirjoittajan opas. 1990. Toim. Pertti Rajala. Kirjastopalvelu

Tuomaala, Seija, 1997: *Laatu taidemuseotoiminnassa*. Valtion taidemuseo

Verhe, Irma, 1996: *Selkeä ympäristö. Näkövammaisille soveltuvan toimintaympäristön suunnittelu*. Näkövammaisten keskusliitto / Rakennusalan kustantajat.

Yhteystietoja

Kulttuuria kaikille -palvelu tarjoaa tietoa, esimerkkejä ja vinkkejä kulttuurikohteiden saavutettavuuden kehittämiseen. Palvelu on suunnattu etenkin kulttuurialan työntekijöiden tarpeisiin. www.kulttuuriakaikille.info

APUDATA -tietokanta apuvälinealan organisaatioista ja palveluista.
www.stakes.fi/apudata

Design for All - Suomen Design for All -verkosto parantaa ympäristöjen, tuotteiden ja palveluiden käytettävyyttä ja esteettömyyttä kaikille käyttäjille. www.stakes.fi/dfa-suomi/

Liikenne- ja viestintäministeriön esteettömän liikkumisen sivut. www.elsa.fi

Valtakunnallinen vammaisneuvosto
Kirkkokatu 14
00170 Helsinki
p. (09) 1607 4319
www.vane.to

Kehitysvammaliitto ry
Viljatie 4
00700 Helsinki
p. (09) 348 090
www.kehitysvammaliitto.fi

Kynnys ry
Siltasaarenkatu 4
00530 Helsinki
p. (09) 685 0110
www.kynnys.fi

Näkövammaisten Keskusliitto ry
Marjaniementie 74
00930 Helsinki
p. (09) 3960 4700
www.nkl.fi

Pääkaupunkiseudun tulkkikeskus
Malminkaari 15
00700 Helsinki

Invalidiliitto ry
Mannerheimintie 107
00280 Helsinki
p. (09) 613 191
www.invalidiliitto.fi

Kuulonhuoltoliitto ry
Ilkantie 4
00401 Helsinki
p. (09) 5803 830
www.kuulonhuoltoliitto.fi

Lyhytkasvuiset ry
Puolukkakuja 2 A 1
40340 Jyväskylä
p. 044 355 9499
www.lyhytkasvuiset.fi

Mielenterveyden keskusliitto
Ratakatu 9
00120 Helsinki
p. (09) 5657 730
www.mtkl.fi